

Verantwoording en praktijk van afzondering en isolatie in de Gemeenschapsinstellingen voor Bijzondere Jeugdbijstand

Specificiteit van de gemeenschapinstellingen

Omwille van de specificiteit van de gemeenschapsinstelling als overheidsdienst met opname- en behoudsplicht die een opgelegde residentiële hulpverlening aanbiedt binnen een sterk structuurverlenende setting aan een zeer gediversifieerde populatie, worden afzondering en isolatie beschouwd als noodzakelijke instrumenten.

Het wettelijk kader

De plaatsing van minderjarigen door de jeugdrechtbanken in de gemeenschapsinstellingen met het oog op residentiële opvang en begeleiding steunt op twee van elkaar te onderscheiden wetteksten:

1° het decreet van 7 maart 2008 inzake Bijzondere Jeugdbijstand voor jongeren in een ernstige, problematische opvoedingssituatie (POS).

Dit decreet omschrijft een tijdelijke vrijheidsbeperking die slechts verantwoord is omwille van een ernstige bedreiging van de persoonlijke integriteit van de jongere of die van andere personen, door de jongere.

2° de wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming van toepassing op minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd (MOF)

Deze wet verantwoordt de vrijheidsbeperking vanuit de noodwendigheden van het gerechtelijk onderzoek of vanuit de noodzaak tot een strikt gestructureerde opvoeding en begeleiding.

Afzondering en isolatie in de gemeenschapsinstellingen

In een gemeenschapsinstelling komen afzondering en isolatie voor in het leven van elke dag. Opname- en behoudsplicht maken dat de populatie niet vooraf kan bepaald en gekend worden en dat het personeel in het werken met jongeren op alles moet voorbereid zijn. Daarom ook beschikt elke instelling over isolatieruimtes en bestaat er in elke instelling een regeling van afzonderen en isoleren.

Afzonderen en isoleren gebeurt in de regel voor korte periodes.

De maximumduur voor isolatie (zwaarste maatregel) is vijf dagen binnen eigen beheer. Is uitzonderlijk een langere isolatie nodig, dan dient de instelling hiervoor toestemming van de centrale administratie te verkrijgen.

De gemeenschapsinstellingen streven naar isolatieruimtes die voldoen aan moderne eisen inzake inrichting (zachte wanden, geluidsdichte deuren, camera's...) om het verblijfscomfort van de jongere, de toezichtmogelijkheden van het personeel en de veiligheid van jongere en personeel te verhogen.

Rechten van de jongere

Vanuit de algemene principes van de mensen- en kinderrechten geven de gemeenschapsinstellingen gestalte aan de rechten van jongeren in de instellingen. Bij de uiteindelijke maatregel van afzondering en/of isolatie krijgt de individuele jongere geen inspraak, maar de weg terug is wel onderwerp van probleemoplossend overleg met de jongere waarbij ook aspecten van inzicht en herstel aan bod kunnen komen.

Vergelijkende definiëring van de begrippen afzondering en isolatie

In hun verantwoording van de gehanteerde praktijk gaan de gemeenschapsinstellingen uit van onderstaande begripsomschrijvingen inzake afzondering en isolatie.

Afzondering	Isolatie
pedagogische maatregel die kadert binnen de eigen visie en maatschappelijke opdracht	beveiligings- of medisch-therapeutische maatregel die buiten het pedagogische kader staat (1)
er is sprake van problematisch gedrag dat eventueel dreigt te escaleren (2)	er is sprake van gedrag dat risico's inhoudt voor de eigen fysieke integriteit of die van anderen of van gedrag dat materieelvernielend werkt (2)
maatregel die in een bepaald geval getroffen kan worden omdat hij als pedagogisch efficiënt en effectief (d.w.z. wenselijk en verantwoord) wordt beoordeeld	ultimum remedium als alle andere beschikbare alternatieven gefaald hebben (3); daarom zo weinig mogelijk gebruiken: een behoud in of een zo snel als mogelijke terugkeer naar het pedagogische kader moet altijd nagestreefd worden
afscheiding binnen een gewone of prikkelarme omgeving	afscheiding binnen een specifiek daartoe bestemde isolatieruimte;
specifieke omkadering (4): - kwaliteitsbewaking (b.v. vorming en opleiding in het pedagogisch omgaan met problematisch gedrag) - voorwerp van: ⇒ dagelijks overleg met verantwoording aan de pedagogische directie ⇒ cliëntbespreking in het kader van evaluatie van efficiëntie en effectiviteit – mogelijkheid van alternatieve handelwijzen	specifieke omkadering (4): – periodiek herbekijken van de noodzaak van de maatregel - verplichting van intensieve opvolging tijdens isolatie – regels en procedures voor het gebruik van de isolatieruimte - beslissingprocedures vóór en tijdens de isolatie – klachtenprocedure – ouders op de hoogte brengen - transparante registratie (5) – maatregelen met vermelding van tijdstip, redenen, aard en duur worden opgenomen in het dossier van de jongere
– omschrijving in het huishoudelijk reglement	

– ouders en jongere informeren bij opname over het gebruik van afzondering en isolatie en de modaliteiten ervan (6)	
deur in principe niet op slot	deur op slot

Toelichting bij de begripsomschrijvingen

(1) Isolatie als beveiligings- of medisch-therapeutische maatregel

De isolatiemaatregel wordt uitdrukkelijk gehanteerd als een beveiligings- of medisch-therapeutische maatregel. Dit houdt onder meer in dat, éénmaal men overgaat tot dergelijke maatregel, er op een intensieve wijze naar een terugkeer in het pedagogische kader gewerkt wordt.

(2) Problematisch gedrag dat eventueel dreigt te escaleren versus gevaarlijk gedrag

Essentieel voor dit onderscheid is dat de jongere zich, ondanks de eventuele geladenheid van zijn stemming en gedrag, klaarblijkelijk nog inschrijft in de pedagogische gezagsrelatie met de begeleider. Niet gehoorzamen aan de specifieke instructie tot afzondering mag in dit verband niet automatisch opgevat worden als een bewijs van onhandelbaarheid en kan dus niet rechtlijnig leiden tot isolatie. Cruciaal is immers de vraag of de jongere, ondanks zijn onmiddellijke en manifeste oppositie, nog pedagogisch aanspreekbaar is, i.c. gevoelig voor bestraffing, begrenzing, bekrachtiging, positieve betrokkenheid, oplossingen waarbij gezichtsverlies wordt vermeden of beperkt... Cruciaal is ook dat het antwoord op deze vraag op één of andere manier daadwerkelijk getoetst wordt, mogelijk na een korte afkoelingsperiode waarin de jongere even met rust wordt gelaten (zonder het contact of toezicht volledig te verbreken).

Een ander, specifiek criterium dat we in deze context hanteren, is de mate van zelfcontrole. In hoeverre heeft de jongere zijn gedrag nog voldoende onder controle en is er nog communicatie met hem mogelijk? Kan de jongere opkomende gevoelens van woede of vijandigheid nog cognitief bemeesteren? Rest er nog (innerlijke) ruimte om te reflecteren over wat hem gezegd of getoond wordt? Of is hij al overgegaan tot een ongeremd uitageren van emoties waarbij er geen oog en oor meer is voor reacties of pogingen tot beïnvloeding uit de omgeving?

Pedagogische aanspreekbaarheid en zelfcontrole zijn twee onderscheiden criteria die niet zomaar bij elkaar opgeteld kunnen worden. In bepaalde gevallen zal er natuurlijk een verband bestaan tussen beiden. Nochtans dienen ze elk apart beoordeeld te worden in een concrete situatie.

De begeleider dient zich dus af te vragen in welke mate en op welke wijze een afzonderingsmaatregel beide aspecten in het gedrag van de betrokken jongere, zijn pedagogische aanspreekbaarheid respectievelijk mate van zelfcontrole, zal beïnvloeden. Dit is de vraag naar de verwachte efficiëntie en effectiviteit van de afzonderingsmaatregel in een welbepaalde situatie bij een welbepaalde jongere.

Hoewel de begeleider in de dagelijkse praktijk de ruimte moet krijgen om ‘kort op de bal te spelen’ en dus autonoom kan optreden op basis van een eerste, individuele inschatting van beide parameters, is het van het grootste belang dat de discussie en het overleg hierover achteraf in de voorziene multidisciplinaire fora (rapportbespreking, cliëntbespreking) wordt gevoerd. Dit gesprek kan dan leiden tot wel doordachte handelwijzen inzake afzondering en isolatie die worden vastgelegd in het individuele handelingsplan en aldus voorwerp zijn van verdere evaluatie en bijsturing.

(3) Isolatie als ultimum remedium

Het ‘ultimum remedium’-beginsel - Van Dale spreekt van ‘het uiterste middel’ - is een term die uit het strafrecht komt en houdt in dat het strafrecht alleen te hulp geroepen hoort te worden wanneer er geen minder ingrijpende middelen meer ter beschikking staan; samen met de rechtsbeginselen legaliteit en subsidiariteit wordt hiermee aangegeven dat het rechtssysteem “*conceptueel gericht is op zelfbeperking. [...] Zo roept het legaliteitsbeginsel uitdrukkelijk de noodzaak op aan regeling en opvang van de veelheid van problemen en conflicten die geen voorwerp uitmaken van een wettelijke regeling. Des te meer is dit het geval voor het beginsel van de subsidiariteit. Als de straf [in ons geval de isolatiemaatregel] [...] wordt beschouwd als een ‘ultimum remedium’, dan kan de toetsing aan dit beginsel slechts gebeuren mits de aanwezigheid in de samenleving [in ons geval de instelling] van talloze andere ‘remedies’¹.*

M.a.w. het ultimum remediumconcept is een negatief (of als men wil exclusief) begrip dat pas betekenis krijgt *tegenover* de aanwezigheid van alternatieve omgangswijzen met ongewenst gedrag zoals herstel, probleemoplossend overleg, pedagogische sancties zoals afzondering, extra taken, intrekking van privileges, confrontatie van de jongere met de negatieve gevolgen van zijn eigen gedrag, etc,...

Voorwaarde voor het invoeren van het ultimum remediumbeginsel is dat er niet (meer) kan gehandeld of onderhandeld worden zonder grote risico’s voor de fysieke integriteit van de jongere en / of zijn omgeving. Het meest extreme voorbeeld hiervan is een levensgevaarlijke situatie.

In de praktijk dient men erover te waken dat dit ‘gevaarscriterium’ niet steeds verder opschuift richting het oude ‘bestwilcriterium’. Het subsidiariteitsbeginsel dient immers gerespecteerd. Ook hier zullen de structureel voorziene overleg- en werkinstrumenten – rapportbespreking, cliëntbespreking en handelingsplan – de nodige garanties bieden tegenover een eventuele uitholling van het gevaarscriterium en het nadenken over alternatieve (re)acties stimuleren.

(4) Specifieke omkadering

In een gemeenschapsinstelling is de praktijk van afzondering en isolatie in bewuste procedures en handelwijzen vastgelegd. Deze gedragscode laat echter ruimte voor interpretatie en invulling naargelang de betrokken jongere en de voorliggende situatie. Daarnaast is afzondering en isolatie onderwerp van dagelijkse opvolging en overleg, met verantwoording aan de pedagogische directie.

¹ VAN GARSSE, L. Bemiddeling in de strafrechtelijke context: suggesties met regelgeving op basis van jaren bemiddelingspraktijk. *Panopticon*, 2004.5, p. 57. Met dank aan Lies Buysschaert.

(5) Een transparante registratie en verslaggeving

Elk gebruik van isolatie wordt nauwgezet geregistreerd.

De registratie dient te gebeuren op een systematische en overzichtelijke wijze in daartoe speciaal ontworpen documenten die zich bevinden op duidelijk omschreven locaties.

Degene die het initiatief nam tot de isolatie dient tegen het daaropvolgende dagdeel de aanleiding/achtergrond, de doelstelling en de eventuele opdracht voor de jongere te omschrijven.

Van elk betekenisvol gesprek met de jongere tijdens de isolatieperiode wordt een verslag opgemaakt.

(6) Informatie voor de jongere en zijn ouders

Van bij de aanvang van de plaatsing in de instelling worden alle jongeren en hun ouders uitdrukkelijk geïnformeerd over het gebruik en de modaliteiten van de maatregelen inzake afzondering en isolatie.

In de eerste uren na de aankomst van de jongere ontvangt hij een document waarin deze informatie op een toegankelijke wijze verstrekt wordt. De begeleider bespreekt dit document met de jongere en zijn ouders tijdens de eerste dagen van het verblijf.

Alle jongeren en hun ouders worden geïnformeerd over de mogelijkheid om een gesprek te hebben met de pedagogische directeur of zijn afgevaardigde. In dergelijk gesprek kunnen de jongeren en/ of hun ouders opmerkingen en vragen formuleren die betrekking hebben op de afzonderings- en isolatiemaatregelen.

Afzonderingen die structureel deel uit maken van het pedagogisch regime

Een aantal afzonderingen maken vanzelfsprekend deel uit van het structuurverlenend en vrijheidsinperkend aanbod van de gemeenschapsinstellingen zoals dit ook gemoduleerd is in het kader van de integrale jeugdhulp.

Het verblijf van de jongere in een unit met een doorgedreven individueel regime

Elke campus van een gemeenschapsinstelling heeft één of meerdere eenheden met een doorgedreven individueel regime. Het bestaan van deze units houdt verband met de reeds hoger aangehaalde opname- en behoudsplicht, maar ook met het verzekeren van de veiligheid en de integriteit van de opgenomen jongeren en het personeel.

Dergelijke units staan onder meer in voor:

- de opname van nieuwe jongeren en de heropname van ontvluchte jongeren.
- de mogelijkheid tot interne time-out

Opname

In een gemeenschapsinstelling komt een jongere toe via een instroomleefgroep, d.w.z. via een leefgroep die als opdracht heeft nieuwe jongeren op te vangen tot ze klaar zijn om naar een gewone leefgroep te gaan. Binnenkomen via deze speciaal daarvoor ingerichte leefgroep is

standaardonderdeel van de opnameprocedure en is meteen ook een vorm van tijdelijke afzondering.

De (her)opname van jongeren houdt o.m. volgende acties in:

- veiligheidscontrole: wapens, drugs
- acclimatisatie: aanvaarding van de plaatsing, agressie- en fuguevermindering, beheersen van afkickverschijnselen
- tijdelijk voorkómen van contacten met andere geplaatste jongeren in het belang van het gerechtelijk onderzoek

Het binnen komen in een gemeenschapsinstelling draagt in elk geval elementen van afzondering in zich, al was het maar uit veiligheidsoverwegingen; tevens draagt dit een aanzet tot aanvaarding en integratie in de instelling in zich, nodig na een veelal plotse en juridisch opgelegde dwangmaatregel. Daarbij dient opgemerkt dat er afzondering is ten aanzien van de andere jongeren, maar niet ten aanzien van het personeel dat voor de opvang instaat.

Interne time-out

Als gevolg van de behoudsplicht beschikken de Gemeenschapsinstellingen niet over de mogelijkheid om een jongere, wiens gedragsproblemen op een bepaald ogenblik de draagkracht van de leefgroep of het begeleidend team overschrijden, uit de instelling te verwijderen. In dergelijke gevallen wordt een onmiddellijk en kordaat antwoord vanuit pedagogisch oogpunt, en ter voorkóming van isolatie wenselijk en verantwoord geacht.

Verblijf van de jongere in een gewone leefgroepunit

Kamerverblijf

Jongeren kunnen als pedagogische maatregel en als onderdeel van het dagprogramma een kamerverblijf opgelegd krijgen.

Afzonderingen omwille van toezichtsbeperkingen

Het betreft hier slotvaste afzonderingen waartoe kan besloten worden wanneer het permanente toezicht op de individuele jongere om organisatorische of infrastructurele redenen beperkt is.

Bijvoorbeeld:

=> de individuele kamers bevinden zich niet aansluitend bij (b.v. op een andere verdieping dan) de gemeenschappelijke leefgroepuimte

=> bewaking tijdens de nacht